

ART HISTORY

Творча співпраця Пилипа Козицького з митцями Галичини

О. М. Німилевич, Л. П. Філоненко

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна
Corresponding author. E-mail: olnim@ukr.net

Paper received 16.05.21; Accepted for publication 02.06.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-254IX46-01>

Анотація. У статті висвітлюється багатогранна творча постать композитора, науковця, педагога і музично-громадського діяча Пилипа Козицького (1893-1960) крізь призму його мистецької співпраці з видатними представниками творчих кіл Галичини, зокрема зі співаком Модестом Менцинським, композитором Василем Барвінським, режисером Лесем Курбасом та музикантами і педагогами Львівської консерваторії. Такі зустрічі і контакти сприяли розвитку української музичної культури і освіти, адже обмін досвідом, творчістю, організація концертів і першовиконань творів галицьких авторів у Великій Україні творили нову сторінку в історії української музики.

Ключові слова: Пилип Козицький, Василь Барвінський, Модест Менцинський, Лесь Курбас, мистецька співпраця, гастролі, галицькі композитори і виконавці, музика до театральних вистав.

Вступ. Ім'я Пилипа Козицького пов'язане з розвитком професійної музичної культури України. Він охопив майже усі сфери музичної діяльності: композиторську, виконавську, музикознавчу, педагогічну, організаційну, між якими існував органічний взаємозв'язок.

Син священника, випускник Київського початкового духовного училища, де познайомився з молодим, але вже відомим на той час українським композитором Кириллом Стеценком (одруженим з його двоюрідною сестрою Євгенією Франківською), який мав значний вплив на музичний розвиток Козицького. Він спонукав Козицького серйозно ставитися до народної пісні, викликав інтерес до творчості М. Лисенка, Я. Степового, О. Кошиця, пробудив цікавість до «музичної публіцистики». Випускник Київської семінарії і Київської духовної академії, Київського училища (консерваторії), де навчався композиції у Болеслава Яворського й інструментування у Рейнгольда Глієра, Козицький ще в юному віці увійшов до плеяди молодих митців, які взялися за відбудову музичного життя в Україні. На посаді інспектора музичного відділу та голови Вищого музичного комітету Козицький віддавав багато часу й організаторського хисту розгортанню музичної справи в масштабах України, в умовах більшовицького панування.

Короткий огляд публікацій по темі. Різноманітні сторони таланту П. Козицького, питання композиторської майстерності та біографічного аналізу життєвого і творчого шляху, проблеми дитячого музичного виховання, педагогічні ідеї цієї визначної особистості мають домінуюче значення у дослідженнях науковців: М. Гордійчука, В. Джуваги, Т. Некрасова, Ю. Килимник, В. Клима, Л. Пархоменко, Л. Корній, С. Сергієвського, В. Уманець, Я. Леоненко, Г. Фількевич, Т. Антропової, М. Боровика, О. Фрайт, А. Мухи, С. Горбенка, М. Ржевської та інші. Діяльність же П. Козицького в галузі співпраці з видатними представниками музичної культури Галичини фрагментарно прослідковуємо у працях В. Барвінського, Л. Курбаса, І. Гамкала, Г. Жук, виданнях, упорядкованих М. Головащенко.

Мета дослідження – полягає в окресленні творчої постаті композитора Пилипа Козицького та заповненні маловідомих сторінок життєпису митця, визначенні

пріоритетів в контексті культурно-освітніх контактів з діячами Галичини у 20-40-х роках ХХ сторіччя у поєднанні із загальноукраїнськими тенденціями.

Матеріали та методи. Стаття ґрунтується на публікаціях, що висвітлюють композиторську і творчо-організаційну діяльність Пилипа Козицького з митцями Галичини. Застосовуються методи аналізу, систематизації та синтезу.

Виклад основного матеріалу. Перша світова війна, а згодом революція в Російській імперії на початку ХХ ст. принесли народам Європи багато лиха і значно пригальмувала культурний процес, діяльність багатьох оперних театрів та митців. Жорстокі бої, які відбувалися в Україні, загибель невинного цивільного населення, знищення Української Народної Республіки, більшовицька окупація України – це ті умови, в яких доводилося працювати і творити українським композиторам, зокрема і П. Козицькому. Поплатився життям за свій патріотизм і талант М. Леонтович, вбитий у 1921 році, зазнавали утисків і арештів чимало українських митців-патріотів. Провідні музиканти Галичини, незважаючи на ці обставини, намагалися підтримувати творчі зв'язки зі своїми колегами з радянської України, проте все це відбувалося під пильним оком спецслужб. Варто наголосити, що багатогранна особистість і творчість Пилипа Козицького часто розглядалася на основі досліджень, пов'язаних з радянськими штампами і розвитком масової культури на кшталт – П. Козицький вітчим юної відомої акторки Гулі Корольової, чи «бюрократ від культури».

Насамперед П. Козицький був: одним з ініціаторів заснування Комітету пам'яті М. Леонтовича, який у 1922 році, перетворено в першу в Україні творчу організацію – Товариство ім. М. Леонтовича (проіснувало до 1928 року), а 1932 в Національну спілку композиторів України; це митець, який вперше взявся за вивчення й теоретичне осмислення спадщини Леонтовича; діяч, який особливо багато зробив на посаді інспектора музичного відділу та голови Вищого музичного комітету [8, с. 141]. П. Козицький був типовим представником українського національного відродження 1920-х років, який вижив під час репресій представників цього відродження, можливо завдяки тому, що в 1935 році різко змінив і

місце проживання, і місце роботи, адже, розлучившись з дружиною, Пилип Козицький несподівано переїхав до Києва викладати в рідній Київській консерваторії. Підтримував він тісні мистецькі зв'язки і співпрацю з видатними представниками творчих кіл Галичини.

Видатний український співак Модест Менцинський, проживаючи у Стокгольмі (Швеція), з величезним успіхом концертував у різних куточках світу і, звичайно в рідній Галичині. Як митець світового масштабу, він болісно сприймав трагічну долю України, спричинену жовтневим переворотом 1917 року. Попри все, Модест Менцинський постійно і настирно шукав нагоди приїхати в Україну, виступити в театрах Києва, Харкова, Одеси, а також провести серію сольних концертів.

У 1925 році в Харкові, тодішній столиці УРСР, розпочав свою діяльність Державний український театр опери та балету. Модест Менцинський, відразу вдався в листі до його директора: «Вичитавши в одному з тутешніх музичних часописів про утворення Української державної опери, звертаюся до Вас з цим листом. Я є перший героїчний тенор міської опери в Кельні над Рейном. Звертаюся до Вас з пропозицією влаштувати мені низку гастрольних виступів на Україні в межах Вашого ансамблю. З доданого часописного матеріалу довідається детальніше, хто я і що за артист. Крім того, я готов на Ваше бажання подати докладні відомості про моє мистецьке життя-буття. Крім опер, співаю цілий ряд пісень українських, російських, німецьких та польських композиторів. Будьте ласкаві написати мені, як Ви принципіально дивитесь на цю справу, і негайно вяснити мені Ваші конкретні умови...» [7, с. 25-26].

На перший погляд пропозиція співака була прийнята неначе твердо, адже директор опери, актор першого Державного драматичного театру ім. Т. Шевченка і театру «Березіль», режисер Сергій Каргальський, відповів: «Ми давно мали приємність знати Вас по відомостям преси та зі слів наших земляків, які мали нагоду Вас персонально знати або ж чути в оперних виставах. Взагалі ми тут досить добре поінформовані про мистецьке життя в Європі. Вас же бачити як гастролера в Державній опері УРСР завжди раді...» [7, с. 26].

Згодом, з наступних листів довідуємося, що були створені великі перешкоди для вирішення цього питання, владним більшовицьким структурам дуже не хотілося духовного піднесення, яке могло бути спричинене гастрольми співака. Сергій Каргальський і Пилип Козицький, який на той час був директором товариства «Укрфіл» та інші культурні діячі відкрито про це не писали, «але істина прочитується між рядками їхніх листів до Менцинського: автори оминають пряму відповідь і то посилаються на фінансову скруту в театрі, то – на неприйнятність умов і вимог співака. Насправді ж ці умови були надто скромні для митця такого рівня, як Модест Менцинський» [7, с. 26].

Така епістолярна комунікація продовжувалася чотири роки, проте не увінчалася успіхом. М. Менцинський, виявляючи непоборне бажання, погодившись на умови, які були запропоновані дирекцією Харківської опери, все ж не зміг відвідати радянську Україну з концертними виступами, проте мав нагоду співати на найпрестижніших сценах світу без будь-яких перепон. Все це стало яскравим прикладом ставлення більшовицької влади до славних представників українського народу.

У 1926 році в листі до Філарета Колесси М. Менцинський з гіркотою писав: «Я кінчу сего року, з кінцем червня, свою німецьку артистичну кар'єру. Подаюся тут в Кельні на пенсію, переносюся «з дітьми і горшками» до Стокгольма, де задумую створити Школу співу з драматичним навчанням. Такі лекції давав я тут другий рік і мав навіть з-помежи своїх оперних товаришів кількох учнів. Шкода, що не можу урядити такої школи у Львові, Києві чи гдесь інше в Україні» [7, с. 370]. Залишивши оперну сцену, Модест Менцинський присвятив себе активній концертній діяльності. Проте в радянській Україні співак не гастролював. Усі перипетії спілкування з П. Козицьким прослідковуються у листах обох митців: спочатку Козицький проявляв велику цікавість до особистості співака і запрошував до Харкова, пишучи в листі від 28 серпня 1927 року: «Був би дуже вдячний, наколи б Ви не погордували заспівати на Радянській Україні, і приклав би всіх зусиль, щоби в цій справі допомогти. Ласкаво прошу Вас одписати мені, як Ви розподіляєте Вашим часом на цей сезон, як Ви ставитесь до можливості приїхати на концертне турне на Україну і які будуть Ваші умови» [7, с. 346]. Проте згодом (напевно після заборони відповідних органів) відмовив у організації концертів з поясненнями, що такі заходи були б надто коштовними для «Укрфілу». До того ж П. Козицький пересилав М. Менцинському для виконання кілька своїх солоспівів, але вони так і не знайшли свого адресата.

У листі до М. Менцинського з Харкова від 16 жовтня 1928 року П. Козицький сповіщав його, що «нині на Україні концертує з великим успіхом Василь Барвінський». Власне, у той час відомий піаніст, композитор і педагог, директор Вищого музичного інституту у Львові ім. М. Лисенка Василь Барвінський гастролював у Харкові, Києві, Одесі разом з віолончелістом Богданом Бережницьким.

У Василя Барвінського і Пилипа Козицького, який допомагав організувати ці гастролі галицьких митців, склалися теплі й товариські стосунки. Ще 1927 року, перед подорожжю по містах Східної України, В. Барвінський завершив Сюїту для віолончелі і фортепіано (1927) на українські народні мотиви, яку згодом присвятив П. Козицькому [4, с. 69-70].

Восени 1928 року сповнилася давня мрія В. Барвінського – творча подорож на Східну Україну. Про таку поїзду велася розмова ще наприкінці жовтня 1927 року з П. Козицьким, котрий, повертаючись з Франкфурта-на-Майні, завітав до Львова. Уже пізніше, у серпні 1928 року, вдалося В. Барвінському разом з Б. Бережницьким підписати контракт з «Укрфілом» на шість концертів у жовтні в Києві, Одесі й Полтаві [1, с. 12-13]. Наступні три концерти відбулися у Харкові 12-14 жовтня.

У своїй праці «Враження з побуту на Україні» В. Барвінський, детально описуючи всі нюанси цієї подорожі, відтворив побут П. Козицького, змалював його родину: «Мешкання Козицького доволі віддалене від центра міста та і отримання трамвайного нема відповідного. Приміщення те для нього не вистарчаюче і за деякий час має він перенестися до власного мешкання в домі, де будуть мешкати самі літерати і музики. Таких будинків повстає тепер у Харкові більше... Переважно будують їх в стилю т. зв. «українського бароко». Дотепер панує у Харкові величезне перелюднення, так що умовини праці

з того приводу для переважної частини вчених чи мистців не раз доволі утяжливі.

Спершу зайшли ми до робітні композитора, де застали маленького сина Козицьких Тарасика та композитора Левка Ревуцького і Антона Рудницького. Дружина Козицького і її мати приймали нас обідом чи, радше, пиром. Надійшли опісля ще композитор Вериківський, Юрій Ткаченко, один з редакторів часопису «Музика Масам», та диригент Веллер і так в незвичайно симпатичному товаристві та сердечній атмосфері, оживлюваній дотепами маленького, повного життя хлопчини Тарасика, затяглася наша гостина майже до вечора. В міжчасі принесено нам і перші рецензії в часописах «Вечернее Радіо» і «Комуніст», які незвичайно прихильно і тепло поставилися до нашого вчорашнього концерту» [1, с. 65]. Завдяки П. Козицькому відбулося творче спілкування галицьких музикантів з діячами української радянської культури – М. Грінченком, Г. Беклемішевим, Б. Лятошинським, М. Вериківським, П. Тичиною, які істотно зблизили митців, виявили цікавість творчістю один одного. Концерти В. Барвінського і Б. Бережницького, віолончельна музика Барвінського, яку вони виконували, сприймалися з великим успіхом і в сердечній атмосфері. Композитор згадував, що після виступу в Харкові його заворожила сердечна атмосфера зустрічей: «Промовляв спершу композитор Козицький, опісля відомий письменник Остап Вишня та головний диригент харківської опери Маргулян (в російській мові). Усі ті промови викликали у нас якісь не даючі описатися враження. Особливо ж в промовленнях Козицького та Остапа Вишні попри всю краснорічність була якась проста, щира, позбавлена якої-небудь риторської пози, нота» [1, с. 36-37].

Про родину Козицьких у В. Барвінського залишилися найтепліші враження і описуючи прощання в Харкові перед від'їздом він писав: «... відчув я сильне зворушення, коли прийшла пора розставатися з так щирими, гарними людьми, яких пізнали ми від першої хвилі в особі Козицького та його дружини» [1, с. 89].

Проте В. Барвінський згадував і дивувався, що під час концертних програм без попередження «хтось невідомий» міг змінити час концерту чи й зовсім його відмінити, заборонити чи зняти з програми виконання тих чи інших творів.

У 1948 році В. Барвінський був засуджений до десяти років за свою творчу і патріотичну діяльність і відбував покарання у Мордовських таборах (разом з дружиною Наталією Пулюй), а його твори були спалені у підвір'ї львівської консерваторії. Повернувшись хворим і змученим засланням до Львова у 1958 році, В. Барвінський прожив до 1963 року. Весь цей час він працював над відновленням деяких своїх творів з пам'яті, живучи з хворою дружиною у страшній матеріальній скруті давав приватні уроки талановитим учням, намагався підтримувати приязні стосунки з українськими митцями, серед яких була внучка М. Лисенка – Рада Лисенко, з якою він вів активне листування. Кожного разу В. Барвінський надсилав їй невеличкі кошти для того, щоб Рада Остапівна могла купити квіти і покласти їх на могили його друзів у Києві, серед яких був і П. Козицький. У листі від 17 вересня 1960 року він писав: «Дорога Радо Остапівно! Вашого цінного і так багатого у різні відомості для мене листа... Я був глибоко і дуже боляче вражений

несподіваною звісткою про смерть П. О. Козицького. Дружині Зої Михайлівні я вислав негайно телеграму. Та мені хотілось би ще покласти хоча й невеличку китичку живих квітів на його могилу [2, с. 188].

Варто зазначити, що П. Козицький у 1950-х роках неодноразово був головою Державної екзаменаційної комісії у Львівській консерваторії ім. М. Лисенка. Він підтримував творчі і дружні стосунки з С. Людкевичем, А. Кос-Анатольським. Часто приїжджав і на концерти, які відбувались у Львові. Серед таких заходів було відзначення ювілею С. Людкевича 21-22 березня 1960 року. Як згадує народний артист України, диригент І. Гамкало: «В перший день була офіційна частина та концерт з творів ювіляра. З Києва приїхав П. Козицький, який в честь ювіляра написав кант, і А. Штогаренко, присвятив ювіляру баладу для скрипки. Ці твори виконувались на сцені. В концерті виконувались також фортепіанне тріо, фортепіанний концерт (К. Донченко, диригент М. Лобанов), скрипкові мініатюри (Л. Деркач), солоспіви (П. Кармалюк і Т. Дідик) [3].

У 1920-30-х рр. в Харкові працював диригент, композитор Антін Рудницький, під орудою якого у 1928 році вперше прозвучала оркестрова сюїта «Козак Голота» П. Козицького, а також співаки Марія Сокіл (дружина А. Рудницького), Михайло Голинський та ін., з якими в П. Козицького також зав'язались професійні й приятельські стосунки.

У творчих поглядах, переконаннях і світосприйнятті Леся Курбаса (1887-1937), уродженця міста Самбір на Львівщині, видатного режисера, керівника театру «Березіль», музика була вагомою підмогою у багатьох його відважних мистецьких спробах: це стосується і простих вправ з ритмом, і високохудожніх музично-драматичних виводищ. Як зазначають дослідниці Я. Леоненко і Г. Фількевич, дослідження стану музичної канви в театрі Курбаса ускладнювалося відсутністю нотного архіву, адже довгі роки вважалося, що він пропав у роки Другої Світової війни [6, 325]. Проте в архівах українських композиторів вдалося розшукати нотні матеріали, які розкривають музичне підґрунтя вистав театру, що і дозволило розкрити маловідомі сторінки співпраці з театром Курбаса композиторів Михайла Вериківського, Пилипа Козицького, Юлія Мейтуса та ін.

Співпраця Леся Курбаса з Пилипом Козицьким розпочалася в час появи «Березоля» у Харкові й до того ж композитор робив перші спроби в театральному жанрі. На життєвому шляху митці зустрічалися доволі часто. Насамперед як представники «малого братства», яке поєднувало українську творчу молодь для творчої співпраці та виховання нових фахівців у різних мистецьких напрямках, які б у майбутньому могли стати на чолі різноманітних художніх організацій. До «братства» належали дев'ять відомих постатей, серед яких Г. Нарбут, П. Тичина, М. Зеров, О. Курбас, П. Козицький. У присвяченому своєму вчителю Б. Яворському фортепіанному циклі «Сім прелюдій», який П. Козицький написав у 1923 році, композитор створив портрети-посвяти своїм друзям з «малого братства», а шоста прелюдія саме присвячена Лесеві Курбасу.

Творча реалізація Курбаса і Козицького знайшла свій вияв у другій половині 1920-х – початку 1930-х рр. [6, с. 335]. Багато працюючи на адміністративних посадах, П. Козицький захоплений театральним жанром все ж часто

звертався до театральної музики, написав і опублікував статтю про стан музичної справи в «Березолі» [5]. У фондах П. Козицького в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського (ІМФЕ) та О. Дзбанівського в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського вдалося віднайти невідомі нотні матеріали, а саме його авторські ескізи до вистав «Березоля», які висвітлюють панораму театральної музики Козицького 1920-1930-х рр. «У «Березолі» П. Козицький дебютував у виставі «Седі» (інсценізація Д. Колтона оповідання С. Моєма «Злива», режисер В. Інкіжинова); це був взагалі перший музичний опус композитора для драматичного театру... Наступні театральні роботи П. Козицького – «Сава Чалий» за твором І. Карпенка-Карого і «Король бавиться» за В. Гюго» [6, с. 335; 337].

Згодом П. Козицький продовжив творчу співпрацю з молодими режисерами, які були вихованцями Леся Кур-

баса, а саме: В. Васильком – вистава «Диктатура», Ф. Лопатинським – спектакль «Козак Голота», до того ж композитор на основі музики до вистави створив однойменну симфонічну сюїту.

Висновки. Як митець, П. Козицький підтримував тісні зв'язки з композиторами і виконавцями з Галичини, організував їхні концерти, влаштовував першовиконання творів, популяризував їхню творчість в Україні, як із співаком М. Менцинським, композитором В. Барвінським, актором і режисером Л. Курбасом. Творчі стосунки П. Козицького з митцями Львова тривали від 1926 року до самої його смерті у 1960 році й сприяли розвитку української музичної культури і освіти, адже обмін досвідом, творчістю, організація концертів, підтримка в удосконаленні музичного виховання творили нову сторінку в історії української музики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барвінський В. Враження з побуту на Україні. *Барвінський В. З музично-письменницької спадщини. Дослідження, публіцистика, листи* / Упор. В. Грабовський. Дрогобич: Коло, 2004. С. 10-103.
2. Барвінський В. Лист до Ради Остапівни Лисенко від 17 жовтня 1960 року. *Барвінський В. З музично-письменницької спадщини. Дослідження, публіцистика, листи* / Упор. В. Грабовський. Дрогобич: Коло, 2004. С. 187-189.
3. Гамкало І. Мої спогади про Станіслава Людкевича. URL: http://mari.kiev.ua/PDF_2011/Hud-Kultura_7-2010/347-359.pdf
4. Жук Г. Віолончельний концерт. *Василь Барвінський у дослідженнях та матеріалах* / Ред.-упор. В. Грабовський. Дрогобич: Посвіт, 2008. С. 69-70.
5. Козицький П. Музика в «Березолі». *ІМФЕ*. Фонд 42, од. зб. 16, С. 22.
6. Леоненко Я., Фількевич Г. Музичний простір вистав театру Леся Курбаса. *Нариси з історії театрального мистецтва України ХХ століття* / Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України; Редкол.: В. Сидоренко (голова) та ін. К.: Інтертехнологія, 2006. С. 325-334.
7. Модест Менцинський: Спогади. Матеріали. Листування / Автор-упор. М. Головащенко. К.: Рада, 1995. 462 с.
8. Муха А. Композитори України та української діаспори: довідник. К.: Музична Україна, 2004. С. 141.

REFERENCES

1. Barvinsky V. Impressions of life in Ukraine. *Barvinsky V. From the musical and literary heritage. Research, journalism, letters* / Edited: V. Grabovsky. Drohobych: Kolo, 2004. p. 10-103. [in Ukrainian].
2. Barvinsky V. Letter to the Rada Ostapivna Lysenko dated October 17, 1960. *Barvinsky V. From the musical and literary heritage. Research, journalism, letters* / Edited: V. Grabovsky. Drohobych: Kolo, 2004. p. 187-189. [in Ukrainian].
3. Hamkalo I. My memories of Stanislav Lyudkevych. URL: http://mari.kiev.ua/PDF_2011/Hud-Kultura_7-2010/347-359.pdf [in Ukrainian].
4. Zhuk G. Cello concerto. *Vasyl Barvinsky in research and materials* / Edited: V. Grabovsky. Drohobych: Posvit, 2008. p. 69-70. [in Ukrainian].
5. Kozytskyi P. Music in «Berezol». *Institute of Art History, Folklore and Ethnology*. Fund 42, units zb. 16. p. 22. [in Ukrainian].
6. Leonenko J., Filkevych G. The musical space of the performances of the Les Kurbas Theater. *Essays on the history of theatrical art of Ukraine of the twentieth century* / Institute of Contemporary Art of the Academy of Arts of Ukraine; Editor: V. Sidorenko (chairman) and others. K.: Intertechnology, 2006. p. 325-334. [in Ukrainian].
7. Modest Mentsinsky: Memories. Materials. Correspondence / Author-emphasis. M. Golovashchenko. Kyiv: Rada, 1995. 462 p. [in Ukrainian].
8. Mukha A. Composers of Ukraine and the Ukrainian diaspora: handbook. Kyiv: Musical Ukraine, 2004. p. 141. [in Ukrainian].

Pylyp Kozytskyi's creative collaboration with Galician artists

O. M. Nimylovych, L. P. Filonenko

Abstract. The article deals with the many-sided creative personality of a composer, scientist, teacher and music and public figure Pylyp Kozytskyi (1893-1960) through the prism of his artistic collaboration with prominent representatives of artists from Galicia, especially a singer Modest Mentsynskyi, a composer Vasyl Barvinskyi, a director Les Kurbas and teachers and pedagogues of the Lviv Conservatory. Such meetings and contacts contributed to the development of Ukrainian musical culture and education, because the exchange of experience, creativity, organization of concerts and first performances of works by Galician authors in Great Ukraine created a new page in the history of Ukrainian music.

Keywords: Pylyp Kozytskyi, Vasyl Barvinskyi, Modest Mentsynskyi, Les Kurbas, artistic collaboration, tours, Galician composers and performers, music for theatrical performances.